Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 127 (10724) | 1978 чылдың май 31, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

СОВЕТ ПАРТИЯ-ЧАЗАК ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ПРАГАЖЕ ЧОРУПКАНЫ

ЧКП Төп Комитединиң, ЧССР-ниң Президентизиниң болгаш Чехословак чазактың чалаанын өзугаар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак делегациязы албанның найыралдыг аян-чоруун кылып, май 30-де Москвадан Прагаже чорупкан.

Делегацияның составында — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. В. Архипов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министириниң бирги оралакчызы В. Ф. Мальцев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини В. В. Мацкевич олар кирип турар.

Делегация-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов олар база чорупкан.

Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромга делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүүнүнге кандидаттар П. Н. Демичев, В. Б. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның секретарылары И. В. Капитонов, В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның кежигүннери Б. П. Бугаев, А. Ф. Ватченко, Л. М. Замятин, Г. С. Павлов, Н. М. Негов, Г. Э. Цуканов, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүүнүнге кандидаттар М. П. Георгадзе, О. Б. Рахманин, С. К. Цвигун, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. А. Голиков, ССРЭ-ниң министрлериниң оралакчылары Ю. Л. Брежнев, Н. П. Фирюбин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының референтизи Е. М. Самотейкин олар удээнгер.

Үден турганнарның аразында ЧССР-ниң ССРЭ-де херектериге тур бүзүреттирген Ф. Хлад, ЧССР-ниң элчин чериниң дипломаттыг ажылдакчылары турган.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДӨРТКҮ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЭЭЛЧЕГ ЧОК СЕСКИ СЕССИЯЗЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының ээлчег чок сески сессиязының үеинде.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң хуралдарының дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫЫНАДЫГ

1978 чылдың май 30-де эртенгиниң 10 шакта Кызылда СЭКП обкомунуң Политкурсуулдуушкын базылыңга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының ээлчег чок сески сессиязы ажыттынган.

Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** даргалаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын сессияның хүндүлүг президиумунга үргүлчүлеп, адыш часкаашкыны-биле сонгаан.

Сессияның дараазында хүн айтырының чаңгыс үн-биле бадыдаан:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) телевилелиниң дугайында.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) телевилелиниң болгаш ону бүгү улустуң чугаалажы көргениниң дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Конституциязының телевилелин белеткээр талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Комиссиязының Даргазы, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат депутат **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) телевилелиниң текизин бүрүн белеткээр Редакция комиссиязын **Г. Ч. Ширшин** даргалаан 36 кижи составтыг кылдыр сессия чаңгыс үн-биле сонгаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведи илеткелди чугаалажырынче кирген.

Эртенги хуралга дараазында депутаттар санал бергеннер: **Ш. Д. Куулар** — Горный сонгулда округундан, Кызыл хоорай, **С. Б. Салчак**—Эйр-Хавактың № 31 сонгулда округундан, Бай-Тайга район, **Н. С. Бойду** — Ийменин № 57 сонгулда округундан, Чөөн-Хемчик район, **Д. И. Башарин** Межегейниң № 96 сонгулда округундан, Таңды район, **С. Т. Амырбит**—Дөш-Терезиниң № 39 сонгулда округундан, Барыын-Хемчик район, **В. А. Казанцева** — Промышленныйның № 21 сонгулда округундан, Кызыл хоорай, **О. Н-С. Шагдыр-оол**—Мөгөн-Бүреннің № 78 сонгулда округундан, Монгун-Тайга район, **Н. П. Краева**—Туранның Сонгу талакы № 83 сонгулда округундан, Бии-Хем район, **Н. В. Сизых**—Правобережныйның № 24 сонгулда округундан, Кызыл хоорай.

Сессияның кежээки хуралында дараазында депутаттар санал бергеннер: **В. Б. Кара-Сал** — Енисейниң № 2 сонгулда округундан, Кызыл хоорай, **В. А. Оканькина** — Каа-Хемниң № 70 сонгулда округундан, Кызыл район, **И. Г. Лавриненко** — Өөктүн № 87 сонгулда округундан, Бии-Хем район, **М. Д. Чола** — Хорум-Дагның № 56 сонгулда округундан, Чөөн-Хемчик район, **А. К. Тюлюш**—Солчурунуң № 82 сонгулда округундан, Өвүр район, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары — **У. С. Минчит-оол**—Улуг-Хем районда «Найыралы» совхозтуң малчыны, **М. Л. Ситников**— Каа-Хем районда «Улуг Октябрь» совхозтуң механизатору база ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **Г. С-М. Иргит.**

Кежээки хурал оон-биле доозулган. Сессия бодунуң ажылын бөгүн уламчылаар.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниң текизин бүрүн белеткээр талазы-биле Редакция комиссиязын тургузар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниң текизин бүрүн белеткээр талазы-биле Редакция комиссиязын дараазында составтыг кылдыр тургузар:

Редакция комиссиязының Даргазы

Г. Ч. Ширшин

Редакция комиссиязының кежигүннери:

М. Е. Абрамов
А. Т. Ангыр-оол
Ю. Л. Аранчын
Д. И. Башарин
С. К. Буянды
А. И. Ванжа
А. И. Галайко
Г. Н. Долгополов
В. М. Евтешин
В. А. Казанцева
В. Б. Кара-Сал
С. Х. Красный
Ш. Д. Куулар
К. А. Маспык-оол
М. К. Мендуме
А. Ч. Монгуш
Б. А. Морозов
Ч. С. Мандымчы
Ч.-Д. Б. Ондар
А. Л. Ооржак
Д. К.-Х. Ооржак
К. В. Осипцев
А. А. Ромашов
С. Б. Салчак
М. В. Сафронова
А. Б. Семис-оол
В. Е. Серяков
И. А. Ситяев
В. Н. Суров
Н. П. Федоров
М. С. Хомушку
Ч. Н. Хомушку
М. Д. Чола
К. С. Шойгу
М. К. Шыырап

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1978 чылдың май 30.

Чехословак черге үүрктиң ханызындан хүлээп алыышкын

ПРАГА (СЭТА-ның тускай корр). Аны-дуңма Чехословакияның найысылалы баймрлал шинчи кирир каастаттынган. Кудумчуларда, шөлдерде, хем эриинде кызыл туктарда болгаш кыйгырыларда: «Моорлап киривер, эргим совет өөнүктер!», «ЧКП—СЭКП!», «Совет Эвилели-биле — кезээ мөңгеде!» деп сөстерни бижээн.

Праганың чурттакчылары дүүн эш Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак делегациязын уткуур, СЭКП-ге, совет улуска аны-дуңма найыралды болгаш халы хүндүткелди илертейлээр дээш кудумчуларже үнген. Дыка хөй кижилер эртемниг коммунизмниң үндезилекчилериниң портреттерин, эштер Л. И. Брежнев болгаш Г. Гусак олардың портреттерин, бүүдүүг совет аалчыларга чаагай күзелдерин айыткан плакаттарны, тукчугаттарны тудуп чораан.

Рузине аэропортка ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң күрүне туктары киискан турган. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев баштаан совет партия-чазак делегациязының келгени тускай самолёт аңаа хонупкан.

ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак самолёт чанынга чедип келгеш, эш Л. И. Брежневти болгаш делегацияның кежигүннерин аны-дуңмалыкы өзү-биле уткуп алган.

Ужуражыышкынга ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүү, ЧССР-ниң чазаның Даргазы Л. Штроугал, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери В. Биляк, К. Гофман, В. Гула, А. Индра, А. Капек, Й. Кемпный, П. Корчак, Й. Ленарт, П. Долотка, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидаттар М. Грушкович, М. Якеш, ЧКП ТК-ның секретарылары, ЧКП ТК-ның Секретариадының кежигүннери, Чехословак чазактың кежигүннери, ЧССР-ниң хөй-ниити организацияларының удуртукчулары киришкен. Ужуражыр турганнарның аразында ЧКП ТК-ның кежигүү, ЧССР-ниң ССРЭ-де элчини Ч. Ловетинский, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның кежигүү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини В. М. Мацкевич (делегацияның составында кирип турар) база турган.

Эш Л. И. Брежнев-биле кады совет партия-чазак делегациязының составында киргеш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүү, Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Б. В. Щербицкий, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы И. В. Архипов, СЭКП ТК-ның кежигүү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министириниң бирги оралакчызы В. Ф. Мальцев чеде бергеш. СЭКП ТК-ның кежигүүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүү, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов база чеде бергеш.

Пионерлер аалчыларга чечек тывыскан.

Артиллерия салюду хөй удаа диңмирээн. ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң күрүне гимиперин күүсеткеш.

Эштер Л. И. Брежнев болгаш Г. Гусак хүндүүг таңнылыл чыскаалын эрткеш.

Оон соонда олар ужуражыр турарларга — чехословак найысылалдың төлөлекчилериге, хой-ниити болгаш күрүне ажылдакчыларынга, ССРЭ-ниң элчин чериниң ажылдакчыларынга, Чехословакияда совет албан чериниң ажылдакчыларынга кээп ужуражыр.

Аэропортка келген мун-мун кижилер совет аалчыларга байыр чедирип, «Моорлап киривер!», «Совет-чехословак найырал делегезин!», «СЭКП делегезин!» деп кыйгырыларны салып турган.

Л. И. Брежнев, Г. Гусак, делегацияның кежигүннери, чехословак удуртукчулар машиналарга олурупкаш, Прага Градынче чорупкан. Совет делегация аян-чоруун үеинде аңаа турар.

ЧССР-ниң найысылалының мун-мун ажылчы чоннары совет аалчыларга болгаш чехословак удуртукчуларга үүрктиң ханызындан изиг байыр чедирип турган.

Машиналар Прага Градының чанынга доктаанган. Чыыгаңнар аалчыларга изиг байыр чедиргеш. Градче кирер эжик чанынга хүндүлел таңнылыл тургускан. Эштер Л. И. Брежнев болгаш Г. Гусак дайынчыларның чыскаалын эрткеш. Совет Эвилелиниң күрүне гимнизин күүсеткеш.

Совет партия-чазак делегациязын уткуп алганы ЧССР-ниң болгаш ССРЭ-ниң бүзүлбас найыралының, ЧКП-ниң болгаш СЭКП-ниң найыралының чайыннанчак хереги болган.

Ленинчи национал политиканың чайыннанчак боттаныышкыны

Тываның ажылчы чоннары улуг болгаш өөрүшкүлүг болуушкунуң үеинде чурттап турарлар: дүүн Кызылга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ээлчег чок сески сессиязы ажыттынган. Аңаа чугаалажыр көөр болгаш бадылаары-биле Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязының төлевилелин киргеш.

Баштайгы Конституцияның төлевилелин бүгү улус чугаалажыр көргениниң соонда ону сессияда көрүп турары ол. Аңаа холбаштырган ажылчы чоннар хуралдарынга республиканың чурттакчыларының хөй кезин киржип, боттарының үнелиг санал-онаалдарын киирип, политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүг ажылдап турганнар. Олар Коммунистиг партияга, оон ленинчи Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң бодунга улустуң чаагай чоруу, делегейге быжыг тайбың дээш моогар чок ажыл-чорудулгазы дээш кызыгаар чок өөрүп четтириишкинин илеретпишаан, Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязының төлевилелин бүрүн-биле үүлдүгүнүп турарын илереткеннер.

Депутаттар Тыва АССР-ниң ээлчег чок сески сессиязынга республиканың баштайгы Конституциязының төлевилелин, кииртинген саналдарны болгаш сүмелерни барымдаалавышаан, чугаалажыр көргеш бадылаарлар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** сессияны ажыктан, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын сессияның хүндүлүг президиумунга үргүлчүлеп, адыш часкаашкыны-биле сонгаан.

Депутаттар сессияның хүн айтырының чаңгыс үн-биле бадыдаан.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин белеткээр талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң комиссиязының Даргазы, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары эш **Г. Ч. Ширшин** «Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) төлевилелиниң болгаш ону бүгү улустуң чугаалажы көөр болгаш ону хүлээп алырынга киржир улуг аас-кежик бистерге таваржып турар-дыр, эштер депутаттар — деп, ол саналын эгелээн. Каш он чылдарның мурнунда бодунун үзүк-бижии чок, чыдын калган амыдыралдыг чораан тыва улус Коммунистиг партиялың, Совет чазактың болгаш Совет Эвилелиниң аны-дуңма улустарының сагыш салыышкынының болгаш харам чок дузламчызының ачызында маңалыг улуг чедиишкиннерни чедип алганын оратор онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары, Конституция төлевилелин белеткээр талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Комиссиязының Даргазы эш Г. Ч. Ширшинниң кылганы хаңы уткалыг илеткелиде Тываның чедип алган чедиишкиннери болгаш оон моон соңгаргы хөгжүлдезиниң перспективалары долузу-биле тодараттынган. Бо сессияга Индирде улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **Ш. Д. Куулар.**

— Бистиң республиканың бирги Конституциязының төлевилелин чугаалажыр көөр болгаш ону хүлээп алырынга киржир улуг аас-кежик бистерге таваржып турар-дыр, эштер депутаттар — деп, ол саналын эгелээн. Каш он чылдарның мурнунда бодунун үзүк-бижии чок, чыдын калган амыдыралдыг чораан тыва улус Коммунистиг партиялың, Совет чазактың болгаш Совет Эвилелиниң аны-дуңма улустарының сагыш салыышкынының болгаш харам чок дузламчызының ачызында маңалыг улуг чедиишкиннерни чедип алганын оратор онзалап демдеглээн.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары, Конституция төлевилелин белеткээр талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Комиссиязының Даргазы эш Г. Ч. Ширшинниң кылганы хаңы уткалыг илеткелиде Тываның чедип алган чедиишкиннери болгаш оон моон соңгаргы хөгжүлдезиниң перспективалары долузу-биле тодараттынган. Бо сессияга хүлээп алыр-деп турар Конституцияның төлевилелинде республиканың ажыл-амыдыралының опзагай үүлдери, социалистиг демократияның калбарыышкыны болгаш хаңылаашкыны тодартай көргүстүнген.

Конституцияның төлевилелин Кызыл хоорайның ажылчы чоннары калбаа-биле таныжып чугаалашкан. Ону 289 кезек черге болган хуралдарга чугаалажыр көргеш, аңаа 33 мун хире кижи олурушкан болган 1047 кижи тодаргай санал-онаалын киргеш. Төлевиледи чугаалажып көрүп турган үеде 70 бригада болгаш чүс-чүс ажылчыннар боттарынга бедиткен хүлээлелерни алган. Хоорайның бүдүрүлге коллективтери продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле беш айларның планын үн хонук бурунгаар күүсеткеш.

Ындыг болзажок бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидер, ажылдың шыпарын экижидер талазы-биле чедиишкиннерлерге сорук киргеш. Эйр-Хавак фермазының комбинат, Элегес-Аксында хапа материалдары кылыр завод бүдүрүлге күүлерин ур үениң-дургузунда чедир шинээдип албайн турар.

Төлевиледиңг 104 чүүлүнүң ийиги пунктузунда... районнарны болгаш республика чаңыгалыг хоорайларны тургузар деп сөстерге удаштыр... **оларның адын алаар, аттарын солуур** деп немелдени киирерин оратор саналдаан. Моон соңгаар бүгү ажылды чаа Конституцияның негелделеринге үүштүр боттандырарын чугаалавышаан, Тыва АССР-ниң Конституциязын бадылаан, хүлээп алырын ол санаалдаан.

Бай-Тайга районнуң ажылчы чоннары Тываның Конституциязының төлевилелин калбаа-биле чугаалажып көрүп, изин-биле деткээнин Эйр-Хавак сүт-бараан фермазының саанчызы депутат **С. Б. Салчак** бодунун саналынга чугаалаан. Эш Л. И. Брежневтиң Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке чорун турган чугаалаан чугаалары, бергеш айтыышкыннары болгаш сүмелерге база «Бичии чер», «Катап гургузуушкун» деп номнары бай-тайгажыларны чаа-чаа чедиишкиннерге сорук киргеш. Эйр-Хавак фермазының

(Төнчүзү 4-кү арыда).

ТЫВА АССР-НИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИНИҢ ТЕКИЗИН БҮРҮН БЕЛЕТКӨӨР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ РЕДАКЦИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ХУРАЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) төлевилелиниң текизин бүрүн белеткээр талазы-биле Редакция комиссиязының хуралы майның 30-де болган. Редакция комиссиязының даргазы, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** хуралды даргалаан.

Эш Г. Ч. Ширшин бодунуң чугаазынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжының ээлчег чок сески сессиязынга Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чугаалажып көргени Коммунистиг партияны, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке баштаткан оон ленинчи Төп Комитедин долгандыр республиканың ажылчы чоннарының сырый каттышканын болгаш чаңгыс эш-сеткилдиин, коммунистиг тургузуушкунуун сорулгаларын амыдыралга боттандырары дээш демиселге оларның чаңгылыш чок шиитпирлиин база катап бүзүрелдии-биле көргүскен. Сессияга сөс ап, чүве чугаалаан депутаттар Совет Тываның чедиишкиннерин бодунда чайыннандыр көргүскен болгаш коммунизмче оруктан оон моон-даа соңгаар хөгжүүрүнүң перспективаларын тодараткан Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чаңгыс үн-биле үүлдүгүнгеннер.

Оон-биле чергелештер депутаттар Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниң талазы-биле чамдык саналдарны база киргеш. Оларны чугаалажып көргеш. Редакция комиссиязы, оларның дугайында чогуур сүмелерин кылган. Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунун) төлевилелиниң текизин аңаа киргеш эдилгелери болгаш немелделера-биле кады Тыва АССР-ниң Дээди Совединиге бадылаары-биле киирер деп комиссия чаңгыс үн-биле шиитпирлээн.

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ (ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУНУҢ) ТӨЛЕВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ ОНУ БҮГҮ УЛУСТУҢ ЧУГААЛАЖЫП КӨРГЕНИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязынга 1978 чылдың май 30-де эш Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

Эштер депутаттар!

Тыва АССР-ниң Дээде Совединиң бо ээлчег чок VIII сессиязы онзагай байдалдыг. Ол бистиң республикавыстың төөгүзүнге улуг болуушкун боон кезээде артар Республиканың Дээди Совези Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың бирги Конституциязын (Үндезин Хоойлузун) чугаалажын көөр болгаш хүлээп алыр.

Республиканың Дээди Совединиң сессиязы СЭКП-ниң XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, онгуг беш чылдың планларын амыдыралга боттандырар дээш совет улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле күженишкиннинг ажылдан турар үеде эртен турар-дыр.

Бистиң чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күүзү чайгылыш чок быжыгын, совет кижилернин материалдыг чаагай амыдыралы болгаш культуразының деннелин доктаамал бедип турар. Бистиң Төрөөн чуртувустуң делегейге ат-алдары улгадын, делегей болуушкунарының чорудулгазына болгаш бүгү делегейге тайбыңны бижыглаарынга ол улам-на улуг салдарны чедирип турар.

Бистиң хөй национал дыг ада-чуртувустуң ажылчы чоннары, бодунуң ленинчи Коммунистиг улуг партиязынга дүрүм өзугаар чоргаарланып, аңаа долузу-биле бүзүрел турар болгаш ону бодунуң мерген политиктиг баштыңчызы болгаш организакчызы база бодунуң салым-чолунуң, эрге-ажыктарының чаагы-чызы деп санап турар. Совет улус СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын, оон ленинчи Төп Комитединиң болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, шылгарааңгай партия болгаш күрүне ажылдакчызы, ленинчи херектиң могаг чок уламчылакчызы эш Л. И. Брежневке баштаткан ТК-ның Политбюрозунуң үре-түүнелдиг ажыл-чорудулгазын бир эп-сеткилдиг деткин, взин-биле чүүлдүгүнүң турар. Эш Л. И. Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүк районнарынга чоруп турган, ажылчынар-биле, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары-биле болгаш партия-ажыл-агый активи-биле ужуражып, чугаалажып турганы партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвилиг быжыгын турарының база бир чайыннапчак илергейлээшкини болган. Эш Л. И. Брежневтиң аңаа чоруп турган берген чагыглары болгаш саналдары партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының, хөй-нинти организацияларының, коммунистиниң болгаш бүгү ажылчы чоннарның СЭКП-ниң XXV съездизинин шиитпирлерин ленинчиг боттандырар дээш демиселге тодаргай программа болур.

СЭКП Төп Комитеди болгаш Совет чазак, эш Л. И. Брежнев боду бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкунның сорулгаларын шиитпирлээри-биле чергелештир партияның болгаш күрүненің тайбыңга ынакшылды политиказын ленинчиг боттандырын, социалистиг лагерьнің чурттарының ажыдунма найыралын болгаш делегейге кады ажылдажылганы бижыглаар талазы-биле чүткүлдүг болгаш чайгылыш чок улуг ажылды кылын турар. Эш Л. И. Брежневтиң бо чылдың май айның эгезинде Германияның Федеративтиг Республиказынга чоруп турганының түүнелдери болгаш бо хүннерде Чехословакияның Социалистиг Республиказынче чорушканы ол дугайын тодаргай херечилеп турар.

Эш Л. И. Брежневтиң «Бичин чер» болгаш «Катан тургузуушкун» деп номнары совет улустуң иитилел-политиктиг болгаш угаан-бодал амыдыралынга улуг, чугула болуушкун болган. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының бистиң иитилеливистиң удуртукчузу болгаш башкарыкчызы боон турар ролю ында ханыы-биле чырыттынган, социалистиг Төрөөн чуртувустуң күүзүнде, социализмниң болгаш коммунизмниң типлелгези дээш совет кижилериң чалбыыштыг патриотчу чоруу, быжыг тура-соруу, Улуг Октябрьның чаалаш адыышкынарын камгалаар дээш эрес-маадырлыг чоруу. Төрөөн чуртунуң чечектелиишкини дээш бердинген күш-ажылы оларда көргүстүнген.

Эш Л. И. Брежневтиң номнары — партияның болгаш совет улустуң дүрүмдүгүнүң үнелеп четпес байлаа болгаш мобилизакчы улуг күштүң документилери болур. Олар партия, күрүне органнарының, хөй-нинти организацияларының ажылынга удуртулга болур болгаш ажыл-агый база культура тургузуушкунун удуртур, ажылчы чоннарны кижизидер талазы-биле боттарының хүн бүрүдегі ажылчорудулгазын сайзырааңгайжыдарынче оларны углап турар.

Төөгүлүг оптимизм, социалистиг тургузугнуң өгөөртинмес арга-курлавырларынга болгаш чоннуң чогаадыкчы күжүнге бүзүрел «Бичин чер» болгаш «Катан тургузуушкун» деп номнарда синиккен. Бүгү совет улустуң бистиң чуртувуска коммунистиг иитилелди тургузар дээш демиселиге улуг идиг-ни бо номнар берип турар.

Бүгү совет улус-биле бир дөмей, Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары партияның XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң (1977 ч.) шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке чоруп турган үеэзинде берген айтыышкынарын болгаш сүмелерин күүседир дээш боттарының күжүн, энергиязын харам чокка берип турар.

Баштайгы санаашкыннардан алырга, республика үлетүрүнүң ажылдакчылары эрткен беш айларда продукция бүдүрениң болгаш сайгарарының талазы-биле планнарын ажыр күүсеткен. Пландан ажыр бир млн. рубльдің продукциязы сайгартынган. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, сайгартынган продукцияның хемчээли 7,5 хуу көвүдээн. Продукция бүдүрениң планы 102,7 хуу күүсеттинген. 1977 чылдың ол үезинге деңнээрге, өскүлевин темпизи 10,8 хуу болган.

Чыл эгезинден бээр 38 млн. ажыг рубльдің капитал салыышкыннары шиңгээттинген, ону эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 21,6 хуу хөй болур, 16 млн. рубльдің кол фондулары ажыглалда кирген, ол дээрге эрткен чылдың беш айларында турганындан 56 хуу хөй. Нинтизи-биле 35 мун дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын тутхан. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, керээ өзугаар кылыр ажылдарның хемчээли 20 хуу өскен.

Кышкы үеде мал хоратпас, часы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткенир болгаш ону организатыг эрттирер дээш кедээнің ажыл-ишчилери улуг ажылды кылган. Майның 1-ге чедир 404 мун 800 хураган алдынган. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, 26 мун 900 хураганы база анайны хойну алган. Ол-ла үеге — хамаарыштыларга малдың чидирин 65,5 хуу кызырылган.

Үлетвүр бүдүргелериниң база транспорт, коммунал-амыдырал болгаш садыг хандырылгазының, харылзаның болгаш өске-даа адырларның ажылдакчыларының ажылында эки түүнелдер чедип алдынып турар.

Ындыг болзажок чедип алдынган чедишкиннер-биле чергелештир улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде ам-даа чедир шиитпирлеттинген айтыырларның барын республиканың ажылчы чоннары эки билип турар. Ажылдың ажыктыг чоруун бедидер, шыпарын экижидер дээш база 1978 чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир дээш ам-даа каш дакпыр күженишкиннинг ажылдаар ужурлуг дээрзин олар билир.

Эштер депутаттар!

Бүгү улустуң чугаалажын көргенинің соонда, 1977 чылдың октябрь 7-де ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ээлчег чок чедиги сессиязынга хүлээп алдынган ССРЭ-ниң чаа Конституциязы бистиң иитилелдің бүгү политиктиг, социал-экономиктиг болгаш угаан-бодал амыдыралының утка-шыпарын тодарадын турар. Совет улус амгы үеде бодунуң сорулгазын, ажыл-хереэн чуртунуң Үндезин Хоойлузунга дүүштүр боттандырын, чурттан, ажылдан турар. Совет улустуң, оон Коммунистиг партиязының революсчу-чаартыкчы ажыл-чорудулгазының түүнелдери ол ышлгааңгай теоретиктиг болгаш политиктиг документиде көргүстүнген. ССРЭ-ниң Конституциязы — сайзырааңгай социалистиг иитилелдің өзулуг манифези. Сайзырааңгай социализм үүле экономиканың болгаш иитилел харылзааларының чаа байдалдары-биле иитилелдің социал чаңгыс аай чоруунуң күштелгени-биле эвес, а күрүне тургузуушкунунуң чаа үеэ-чадазы-биле база тодараттынар. Сайзырааңгай социализмниң болгаш коммунизмне чоорту шилчиишкиннің үе-чадазында бүгү улустуң күрүненің социал ужур-утказының, функцияларының болгаш организастыг хевирлериниң дугайында теоретиктиг ажылдап кылыышкыннарны партия ССРЭ-ниң чаа Конституциязында мөөңнээн. «Төөгүде бирги бүгү улустуң социалистиг күрүнезиниң организациязының дуржулгазы-биле оларны байлакшытыышаан, бистиң чуртувустуң чаа Конституциязы социализм тургузуушкунунуң теориязынга болгаш интернационалчы практиказынга салыышкыны киирип турар» деп Л. И. Брежнев «Коммунизмче орукта төөгүлүг үе-чада» деп ажылында онзалап айыткан.

РСФСР-ниң болгаш эгеледешкен республикаларның конституцияларын хүлээп алганы чурттуң база акы-дуңма совет улустарының иитилел-политиктиг амыдыралынга улуг болуушкун болган.

I.

Эштер депутаттар!

ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузунуң 82 үүлүүнде «Автономнуг республика ССРЭ Конституциязынга болгаш эвилелдешкен республиканың Конституциязынга дүүштүр тургускан болгаш автономнуг республиканың онзагай үүлдерини барымдаалаан Конституциялыг болур» деп чугаалап турар. Амгы үеде автономнуг республикаларның конституцияларын чугаалажын көөр болгаш хүлээп алыр талазы-биле улуг ажыл автономнуг республикаларда доостун турар. «Үк конституцияларны хүлээп алганы-биле холбаштыр сайзырааңгай социализмниң иитилел болгаш күрүне амыдыралын конститусчудун турузар, бүгү улустуң күрүнезиниң хоойлужудулгазының бүгү системазының фундаментизин тургузар талазы-биле улуг болгаш күжүнешкиннинг ажыл доостур» деп Л. И. Брежнев бо чылдың май 16-да болган ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралынга чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң тургусканы Конституция комиссиязы Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелин белеткээн. Республиканың Дээди Совединиң амгы сессиязынга чугаалажын коорг-биле киирип турар Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилели идей-теоретиктиг, эрге болгаш организас-политиктиг бижыг үндезиннерге даянган. Республиканың Дээди Совединиң комиссиязы Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин ажылдан кылырда, бодунуң ажылынга ленинчи конституция принциптерин, эвилел болгаш автономнуг республикаларның конституцияларын ажылдан кылыр айтыырлар талазы-биле СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң айтыышкынарын база СЭКП ТК-ның май болгаш октябрь (1977 ч.) Пленумнарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ээлчег чок чедиги сессиязының шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның база Совет чазактың өске-даа документилерин удуртулга болдурган.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде ССРЭ-ниң Конституциязының болгаш РСФСР-ниң Конституциязының үндезилекчи принципиалдыг үүлдери долузу-биле илергейлеттинген. Конституция төлевилелинің ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш республиканың ам күштүг болуп турар хоойлулары-биле салгашкак чоруу хандыртынган.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин белеткээн, бүгү улустуң чугаалажын көргени, республиканың Дээди Совединиң бөгүнгү сессиязынга ону чугаалажын көрүп турары— тыва улустуң, Совет Тываның бүгү ажылчы чоннарының амыдыралында аажок улуг, төөгүлүг болуушкун. Бистиң республикавыстың төлевилели Үндезин Хоойлузунуң төлевилели совет социалистиг иитилел болгаш күрүне тургузуунуң аажок улуг, үндезин артык шыварларының, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүненің мерген угаанныг ленинчи национал политиказының, совет улустарының ыйыралының болгаш акы-дуңмалышкы чоруунун тиилелгезинің база тургузукчу күштүүнүң дугайын бүзүрелдин-биле херечилеп турар-дыр.

Бо кайгамчыктыг хүн бис тыва улустуң эрткен оруун улам-на ханы бодап, оон аасхежинин болгаш чечектелиишкининиң үнер достериниң база шимчедикчи күштериниң —Улуг Октябрьның, оон идеяларының, большевиктер партиязының политиказының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын, орус улустуң болгаш акы-дунмалышкы өскеже-даа совет улустарының, оларның дузаламчызының дугайын бодап турар бис. Эрге-шөлээ чок чораан тыва улус Улуг Октябрьның, орус ажылчын аңгының, большевик партиязының ачызында национал болгаш социал мөлчүүделден кезээде хосталгаш, улус демократтыг тургузугнуң (1921—1944 чч.) байдалдарында, капитализмни оюп эрткеш, феодализмден социализмче орукка чугула бурунгаар базымны кылган.

Республиканың ажылчы чоннары, тыва улустуң хөгжүлдезинге үндезин, шынар талазы-биле чаа үе-чаданың эгезин салын, Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттышканының өзулуг төөгүлүг ужур-дузаын ханыы-биле билип турар. Тыва автономнуг областы 1961 чылда Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика кылдыр эде организастааны тыва улустуң аажок улуг чоргааралын болдурун турар, ол чорук коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринге олларның күштерин болгаш аргаларын улам көвүдеткен. Республикада күрүне эрге-чагыргазының база күрүне эргелелинің органнарының туруштуг системазы тургустунган болгаш ажылдан турар.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүненің ленинчи национал политиканы чайгылыш чок боттандырганының, орус болгаш өске-даа совет улустарының акы-дуңма дузаламчызының ачызында Тывага үндезин социал-экономика болгаш культура талазы-биле чаартылгалар боттанган. Ам Тыва АССР-де үлетүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүргелери бедик деңнелде четкен, капитал тудут, транспорт, харылзаа, чуртталга-коммунал ажыл-агый, чоннуң садыг болгаш амыдырал хандырылгазы хөгжүп турар. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалы үргүлүү бедип турар. Совет ажылчын аңгының тыва отряды, улусчу интеллигенция тургустунган, социалистиг утка-шыларлыг, национал хевирлиг культура, улус өөредилгези болгаш кадык камгалалы бүгү тала-биле хөгжүп турар. Кижилериниң тоогулуг чаа иитилешкээниң—совет улустуң чарылбас кезээ—социалистиг тыва нация тургустунган. Республиканың ажылчы чоннарының бүгү-ле социал-политиктиг, экономиктиг болгаш культурлуг чаалап алышкыннары Конституция төлевилелинде илергейлеттинген.

Эштер депутаттар! Республиканың Дээди Совединиң комиссиязының ажылдан кылганы Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде сайзырааңгай социалистиг иитилелдің принципиалдыг үүлдери илергейлеттинген, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң айтыышкынарын база СЭКП ТК-ның май болгаш октябрь (1977 ч.) Пленумнарының, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ээлчег чок чедиги сессиязының шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның база Совет чазактың өске-даа документилерин удуртулга болдурган.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде ССРЭ-ниң Конституциязының болгаш РСФСР-ниң Конституциязының үндезилекчи принципиалдыг үүлдери долузу-биле илергейлеттинген. Конституция төлевилелинің ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш республиканың ам күштүг болуп турар хоойлулары-биле салгашкак чоруу хандыртынган.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин белеткээн, бүгү улустуң чугаалажын көргени, республиканың Дээди Совединиң бөгүнгү сессиязынга ону чугаалажын көрүп турары— тыва улустуң, Совет Тываның бүгү ажылчы чоннарының амыдыралында аажок улуг, төөгүлүг болуушкун. Бистиң республикавыстың

ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ (ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУНУҢ) ТӨЛЕВИЛЕЛИНИҢ БОЛГАШ ОНУ БҮГҮ УЛУСТУҢ ЧУГААЛАЖЫП КӨРГЕНИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

(Эгези 2-ги арында).

ары ёзулуг өөрүшкү чок чораан тыва улуска ону хүлээп алыры улуг чаалап алыышкын болур. Совет эрге-чагырга бистерни, тываларны, чырыткылыг делгем орукче киргген. Ынчангаш бистер аңаа черле каңчап чоргаарланмас болгаш өөрүвес улус бис. Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чүрөовистиң бүгү хаңызындан хүлээп алыышаан, бистер Төрөөн чурттуң байдаан боттарывыстың күш-ажылывыс-биле улгаттырарывысты бүзүредир ужурлуг бис». Ынчалдаа чугаалар дыка хөй болган.

Советтиг Тываның ажылчы чоннары республиканың Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин чугаалажып көрүп турган, ол чугула политиктиг документиниң ССРЭ-ниң Конституциязы болгаш РСФСР-ниң Конституциязы-биле тудуш холбаалыг утка-шыкарын демдеглеп, сайзыраңгай социалистиг инитилелдиң чаалап алган чеднишкиннери, ооң күүлүг экономиказы болгаш чечектелишкинниг культуразы, улам-на өзүп турар социал депшилге, ооң ёзулуг демократизми болгаш гуманизми, бистиң чурттуң нацияларының болгаш бичин улустарының улам-на быжыгып турар интернационалчы чаңгыс эви оларны өөртүп, сорук киирип турарының дугайын чугаалап турганнар.

Конституция төлевилелин чугаалажып турарының үезинде ону үүлдүгүзүнүп көрүп турарының дугайында 5730 санал-онаал киргген. Төлевилелдиң тус-тус үүлдериниң дорту-биле хамаарышкан 143 саналдар бар болган. Ол саналдарны кичээнгейлиг өөренип көргеш, Конституция комиссиязы, оларга үндезилээп, төлевилелдиң ийи үүлүнге өскерилделерни кылырын саналдап турар. Оон аңгыда, Комиссия төлевилелдиң үүлдериниге редакторлаашкынны кылган, а бир үүлге (157) эдилгени кылыр деп сүмелээн.

Чөөп-Хемчик районнуң «Большевик» совхозунуң партия организациязының секретары эш С. А. Донгак болгаш өске-даа чамдык кижилер Конституция төлевилелиниң 16 үүлүнге Тыва АССР-ниң экономиказы РСФСР-ниң экономиказының чарылбас кезээ болурунуң дугайында айтыры саналдаашнар. Ол саналды Комиссия хүлээп алган болгаш төлевилелдиң 16-гы үүлүнүң бирги кезээн дараазында редакция-биле хүлээп алырын Дээди Советке сүмелеп турар: «Тыва АССР-ниң экономиказы РСФСР-ниң экономиказының, ССРЭ-ниң девискээринде инитилел бүдүүлгезинин, хуваалданыг болгаш солчуушкунунуң бүгү звеноларын хаара тудуп турар чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекзинин чарылбас кезээ болур». Төлевилелге киргген ол өскерилгениг алыс утказы Тыва АССР болза, административ-девискээр талазы-биле РСФСР-ниң составында бактаан турар дээрзиниг дугайында Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниг 64-кү үүлүнүң утказы-биле база дүгжүп турар. Ол-ла саналдың алыс утказы Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күүрүне планы РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күүрүне планының чарылбас кезээ болурунуң дугайында төлевилелдиң 134 үүлүнүң утказында база дүгжүп турар. Эш Л. И. Брежневтиң демдеглээни болза Совет Эвилелиниң экономиказы дээрге аңгы-аңгы республикаларның болгаш областарның экономиказының каттышкан түүн эвес-тир. Ол дээрге бүгү нацияларның болгаш биче улустарының иниги экономиктиг эчис сорулгаларына болгаш эрге-ажыктарына үндезилеттиниг тургустунган шагда-ла чаңгыс аай агарган ажыл-агый организми-дир.

Дыка хөй кижилерниң саналдарында болгаш Комиссияга ажылчы чоннарың чоруткан чагааларында-даа төлевилелдиң 104-кү үүлүнүң үшкү пунктузунда «...күүрүне комитеттерин» деп состерниг соонда «Тыва АССР-ниң эргелелдерин» дээниниг орнунга «Тыва АССР-ниң күүрүне эргелелиниг өске-даа органнарын» деп бижиирин сүмелеп турар. Ынчалдаа «Кызыл тудут» эргелелинде комплекстиг бригаданың бригадири М. Д. Шиповаленко, үлетпүр-тудут материалдарының бүдүүлге каттыжыышкынының директору Ю. С. Самолюк болгаш өскелер-даа киргген. Республиканың Дээди Совединиг комиссиязы ол саналды хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиге сүмелеп турар. Комиссия ол саналды деткиирде министерстволар, күүрүне комитеттери-биле чергелештир күүрүне эргелелиниг «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкыны, хандырылга болгаш сайгарылга эргелели, үлетпүр-тудут материалдарының бүдүүлге каттыжыышкыны, одаар үүл үлетпүүрүнүң эргелели болгаш өске-даа чергелиг ындыг органнарының Тыва АССР-ге тургустунуп ажылдан турарын барымдаалап көргген. Ол дугайын Конституцияга киирип, быжыглаар чорук республиканың күүрүне эргелелиниг органнарының күштүг боон турар структура-тургузуун улам долузу-биле илереди көргүзер апаар. Комиссия 157-ги үүлдүң «...хүн хереллерин болгаш тараа сыптары хаажылаан «РСФСР» дээн бижиктиг» деп состерниг соонга «орус дылга» деп состү немээр.

Ам эштер, республиканың Дээди Совединиң Комиссиязының таарымча чок деп санааны саналдарының дугайын чугаалаары эргежок чугула-дыр. Чижээ, Тыва АССР-ниң Конституциязының киирилде кезээнге тыва улустуң хөгжүлдезиниң төөгүлүг оруктарының кол-кол үе-чадаларын улам тодаргайы-биле көргүзериниң дугайында санал киргген.

ССРЭ Конституциязының болгаш РСФСР-ниң Конституциязының кол-кол үүлдери Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелиниң киирилде кезээнде айыттынганын, а ол ышкаш, тыва улустуң Октябрь соонда бүгү хөгжүлдезиниң түүнелин төлевилелде бүрүү-биле көргүскениг болгаш республиканың моон соңгаарны хөгжүлдезиниң перспективазын тодаратканын өөренип көргеш, ук саналды хүлээп албас деп Дээди Советтиг комиссиязы санаан.

Амгы үеде республиканың колхозтар чогун барымдаалаан, колхозтар дугайында болгаш оларга хамаарышкан өске-даа үүлдерни Конституция төлевилелиниң үүлдериндеп ан каантарын чамдык эштер саналдап турар. Чижээ, төлевилелдиг 10-гу үүлүнде «колхоз-кооператив өнчүү» дээриниг орнунга чүгле «кооператив өнчүү» деп бижиирин саналдап турарлар. Ол дугайын боттарының саналдарында республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының хандырылга кылдыныг код инженери Г. И. Иванов, СЭКП-ниг XXV съездизи аттыг совхозтуң партком секретары С. А. Феронова, Бин-Хем районнуң шериг комиссары А. К. Цыганов болгаш оон-даа өскелер чугаалаашнар.

Ол санал хүлээп алдынмас деп комиссия санаан. Тыва АССР-ниң экономиктиг системазының үндезини боон турар бүдүүлгениг чепсек-хереклерге күүрүне (бүгү улустуң) болгаш колхоз-кооператив өнчүү хевирлериг социалистиг өнчү дугайында ССРЭ-ниг болгаш РСФСР-ниг Конституцияларының кол принципиалдыг үүлдериниг Тыва АССР-ниг Конституциязының төлевилелиниг ол үүлүнүң утказы бүрүн дүт-күн турар. Тыва АССР-ниг Конституциязының төлевилелиниг 10 үүлүнүң үнген чамдык 12, 13, 35, 37, 76, 153 үүлдер Тыва АССР-ниг экономиктиг системазына колхоз-кооператив өнчүүнүң ролюн болгаш ужур-дузазын көргүзүп турар. Чамдык байдалдарны барымдаалаан, бистиг республиканга колхозтар-даа тургустуна берип болурун өөренип көрбес болза база хоржок.

Улус депутаттарының көдээ эвээжин, эвээш санныг доктаамал комиссияларлыг дээрзин көргүскен. Көдээ болгаш суур Советтери боттарының сессияларына ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле кол-кол айтырыгларны чугаалажып, ооң девискээринде албан черлериниг болгаш организацияларның ажылын контроль-даар болгай.

Тыва АССР-ниг Дээди болгаш чер-чер Советтериниг депутат болурунуң назы-хар хемчээлин 21 харга доктаадырын 80 үүлге киирерин чамдык эштер саналдап турар.

ССРЭ-ниг 18 хар четкен бүгү хамаатылары ССРЭ-ниг Дээди Совединден аңгыда бүгү Советтерге соңгуур болгаш соңгудар эргелиг дээрзин совет хамаатыларның хөй кезиниг саналын барымдаалап ССРЭ-ниг Конституциязы доктааткан. Чер-чер Советтериниг депутатларына соңгуткан 18 харлыг аныяк кижилер боттарының депутат хүлээлгелерин чедишкиниг күүседип турарын дуржулга көргүскен. Тыва АССР-ниг Дээди Совединиг депутадының маңдадын алыр аныяктарның эң дээре төлээлекчилери чоннуң ол бедик бүзүрелиниге төлептиг болур боор.

Конституция төлевилелин белеткээр талазы-биле комиссияның адрезинге бойдус камгалалының, долгандыр турар черивистиг, төөгүүнүң болгаш культураның турасказалдарының дугайында чамдык саналдар киргген. Черни болгаш ооң иштики байлаан, арга-арыны болгаш сугну, үнүштерни, дириг амытаннарны, агаарны, төөгүүнүң болгаш культураның турасказалдарын камгалаарының дугайында хоойлужудулгаларны чамдык хамаатыларның, албан-дужаалдыг кижилериниг үрен турарын ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар чөптүү-биле айтып турар.

Ол саналдар колдуунда шып дээрзин комиссия санап турар. Ынчалза-даа аңаа хамаарышкан айтырыглар Конституция төлевилелинде хөйү-биле киргенин өөренип көргеш, төлевилелге кандыг-бир чаа немелделер киирбес деп Комиссия санап тур.

Социалистиг өнчүүнүң, ылаңгыя иниг-иниг малының самыгдакчылары-биле, арагалаар, хулиганнаар, алыксакчиксек чоруктар-биле, маңгысталчак амыдыралдыглар-биле болгаш иниг-иниг иниг-иниг-биле чүүлдүгүзүнгени боон турар. Ажылчы чоннарның политиктиг мээ-медерелиниг болгаш бышканыныг бедик деңнелдиин, иниг-иниг-политиктиг болгаш ажыл-агый херектерин эки билирин, күүрүнүг, улустуң эрге-ажыктарын амыхууда эрге-ажыктардан бедик кылдыр көрүп билирин төлевилелди чугаалажып көөрү бадыткаан.

Тыва АССР-ниг баштайгы Конституциязын (Үндезин Хоойлузун) тургузарынга вденкейлиг киришкени дээш Тыва АССР-ниг бүгү чоңгунга улуг өөрүп четтириишкинин Комиссияның, республиканың Дээди Совединиг сессиязының өмүнээзинден илергейлээрин чөпшээреп көрүүр.

III.

Эштер депутаттар! Тыва АССР-ниг Конституция төлевилелин чугаалажып көрүп турар үеде республиканың улус ажыл-агыйында, социал-культура амыдыралында шиитпирлеттинмээн айтырыгларның болгаш сорулгаларзың дугайында калбак болгаш ёзулуг бүгү улусчу чугаа болган.

Республиканың ажылчы чоннары Конституция төлевилелин чугаалажып тура, тудуг организацияларының, үлетпүр бүдүүлгелериниг болгаш организацияларының, транспорттуң, харылзааның, садыгның, чоннуң коммунал-амыдырал болгаш медицина хандырылгазының дугайында эвээш эвес санал-онаалдарны киргген. Олар дыка хөй объектилерни үр тудуп, чогуур үезинде ажыглалга киирбейн турарын, чамдык бүдүүлгелериниг күчүлерин оозум шиңгээдип ап турарын чугаалап турган. Бүдүүлгелер болгаш организациялар коллективтери планларны болгаш хүлээлгелерни долдур база ажыр күүседиринге курлавырларны болгаш эргаларны ам-даа чедир ажылдавайн турарын ажылчыннар, албан-хаакчылар демдеглээн.

Чамдык совхозтарның ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары. Конституция төлевилелин чугаалажып көрүп турар үеде черни, техниканы, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыл-агыйжы эвес ажыглаан турарының фактыларын боттарының саналдарынга айтып турган. Суттаттыг черлерни багай ажыглап турарын, тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүдүүнүң чавыс болуп турарын шүүмүүлеп чугаалаан. Малдың баш санының болгаш ооң продуктулуг чоруунуң оозум өзүп турарын, малда чидириглериниг хөйүн, малга чем баазазын тургузарынга бар арга-ларны чедир ажылдавайн турарын, фермаларда аар ажылдарны механизастаарының оозум чоруп келгенин, ажыл-агыйларны орулгалыг ажылдаарын чедип алыр, ажыл-агыйларның орулгалыын өстүрер, карылгалыг болуурдан уштынар талазы-биле ам-даа чедир ажылдавайн турарын демдеглээн. Ажылчы чоннарның ындыг бүгү саналдары кончуг үүлдүг.

Дыка хөй үлетпүр болгаш транспорт бүдүүлгелери, тудуг организациялары болгаш совхозтар эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринче, бүдүүлгеге мурнакчы дуржулганы пептередиринче, күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн бедидиринче, бот-үнеин чигедиринче, бүдүүн турар продукциянын шыварын экижидиринче, материалдыг курлавырларны болгаш акша-хөрөгнин ажыктыг ажыглаарынче, чогуур кичээнгейни угландырбайн турар.

Чамдык ажыл-агый органнары, бүдүүлгелер, организациялар, совхозтар удуртукчулары кадрлар белеткээринче болгаш оларны быжыглаарынче, оларның мергежилин бедидиринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, ажыл шагы чидирер чоруктарны кызыраарынче, социалистиг чарыштың дээштиин бедидиринче, ажылчы чоннарга эргежок чугула бүдүүлге болгаш культура амыдырал байдалдарын тургузарынче кичээнгей салбас, дээштиг хемчеглер албайн турар.

Ажыл-агый тургузуушкунунда, чоннуң амыдырал хандырылгазында шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш четнестер ам-даа бар деп үүве илден-дир, эштер депутаттар. Партия, совет, ажыл-агый органнарының, профовилел болгаш комсомол организацияларының сорулгазы болза бар четнестерни чайладыры. Тыва АССР-ниг Конституция төлевилелиниг чугаалажып көрүүшкүнүнүң болдурганы массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрүүшкүнүн быжыглаары, ажыл-агыйларның иштики курлавырларын эң долу ажыглаар, эвээш чарыгдал үндүргеш, эң хөй түүнелдерни чедип алыр дээш социалистиг чарышты улам калбартыры, ажылдың шынар талазы-биле көргүзүүлерин экижидиринче доктаамал сагыш салыры, камналга чурумун чер болганга күштелдирери, бүдүүлгениң чаартыкчыларының мурнакчы дуржулганарын, эгелээшкиниерин болгаш инициативаларын нептередир талазы-биле тодаргай хемчеглерни боттандырары болур. Бөш чылдың үшкү чылының даалгаларын ССРЭ Конституциязының бир чыл оюнда күүседир талазы-биле республиканың мурнакчы коллективтериниг шимчээшкинин деткиир болгаш калбаа-биле нептередир херек.

Эштер депутаттар! Эш Л. И. Брежневтиң айтыышкынларынга, Тыва АССР-ниг Конституция төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көргенинин түүнелдеринге дүүштүр ажылчы чоннарны, аныяктарны күш-ажылды болгаш иниг-иниг өөрүп-хөрөңгизин коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижилерге талазы-биле идей-политиктиг ажылдарны улам күштелдирери, оларны идей-политиктиг угаан-медерелдиг чорукка хевирлээри, эрги чаңчылдар, буржуаз идеология болгаш мораль-биле эптеп чок болурунга кижилерни хандырары эргежок чугула.

Кижилдилгениг бүгү хөрөөн чорударда ону комплекстиг боттандырарының, кижилерниг идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш сагыш-сеткил кижизидилгелиниг, ханы чаңгыс аай чоруун хандырарының эргежок чугулазының дугайында СЭКП-ниг XXV съездизинин айтышкынныр чайтылыг чок удуртулга болдурар херек. Бо сорулганы чедип алыры-биле идеологиг ажылының бүгү арга-ларын, хевирлерин болгаш методтарын, политиктиг чырыдыышкынның болгаш экономиктиг өөредилгенин системаларын, пропаганданың болгаш агитациялың массалыг хевирлерин, массалыг информациянын чепсектерин, школаларының болгаш өөредилге черлериниг, профовилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-иниг организацияларының, культура-чырыдыышкын албан черлериниг, эртем база чогаадыкчы организацияларының арга-ларын ажыктыг ажыглаары чугула боон турар.

Социализмниг үнелеп четнес улуг чаалап алыышкыны, бистиг хөгжүлдевистиг күчүлүг шимчедикчи күжү болза Совет Төрөөн чурттуң хөй национал улустарының быжыгып турар пайыралы болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазы, оларның социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвиниг күштелин турары болур. СЭКП-ниг болгаш Совет күүрүнүг ленинчи национал политиказын, ооң принциптерин болгаш чеднишкиннерин Совет Тываның, бистиг чурттувустуң улустарының амыдыралында тодаргай чижектерге калбаа-биле пропаганда-лаары чугула. Төлевилелдиг 58-ки үүлүнде айытканы ышкаш, Тыва АССР-ниг хамаатыы бүрүзү—бодунуң үүлдүгүзүнүн ыдыктыы-биле күүсеткен турары, өске хамаатыларның национал чоргаарадыг хүндулээри, бистиг чурттувустуң нацияларының болгаш биче улустарының пайыралын быжыглаары эргежок чугула.

Тыва АССР-ниг Конституциязының төлевилели Совет күүрүнүг эрге-ажыктарын камгалаарын, ооң күүү-шыдалын болгаш ат-алдарын быжыглаарынга идиг бөөрин хамаатыларга хүлээндирип турар. Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгелериниг талазы-биле ажылды күштелдирер, Совет Армияның хүрөөлериниг албан эрттиринге, оларны белеткээриниг айтырыгларынга доктаамал кичээнгей салыр херек.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-хоойлуну, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктарны узуткаар талазы-биле демиселди улам ыңай күштелдиреринин эргежок чугулазының дугайын республиканың ажылчы чоннары Конституция төлевилелин чугаалажып турар үеде чидин-биле болгаш шыны-биле айтып турганын үстүнде чугаалаан болгай мен. Арага-дарыга хандыыр, чоннуң өнчү-хөрөңгизин самчыгдаар чоруктар-биле, ажыл кылбас маңгысталчак чоруктуң фактылары-биле база чоннуң чамдык кеззиниг иштинде өске-даа ойлук чок чоруктар-биле демиселди күштелдирер дугайында ажылчы чоннарның саналдарын эң-не кичээнгейлиг-биле өөренип көрзе чогуур. «Коммунистиг моральдың нормаларын болгаш принциптерин бадыткан тургузары иниг-иниг-ниг-ниг-

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөрткү чыыжының ээлчег чок сески сессиязы

Лениничи национал политиканың чайыннанчак боттаныышкыны

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

коллективи сүт бүдүрериниң чартык чыл планын күүседипкен, чыл планын ССРЭ Конституциязын хүлээп алганының бир чыл оюн таварыштыр күүседирин хүлээпгеп.

Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде республиканың бүгү ажылчы чонарынга ажылдаар эргени тыыскан үүлүү С. Б. Салчак онзалап демдеглээп, Конституцияны хүлээп алырынче өске депутаттарны кыйгырган.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары депутат **Н. С. Бойду:**

— Тыва АССР-ниң эолчег чок сески сессиязының хүлээп алыр деп турар Конституциязының политиктиг ужурдузазын деннеп чүгаалаар күүе тылыбас. Төлевилелдің 6-ғы үүлүнде: «Совет ниитилелдің удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү, оон политиктиг системазының, күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының өзөө Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болур» деп бижээн. Совет Тыва лениничи партиявыстын. Совет чазаавыстың ачызында кайгамчык чедишкиннерни чедип алган. Оон чижээн бистиң районнуң амыдыралындан көрүп болур—деп саналын эгелээн.

Районда чаа бүдүрүлге черлерге пемежиш турар. Культура тургузуушкынында улуг чаартылгалар болган. Районнуң 22 школазында 9300 өөренікчи өөренип турар. Ол дээрге 1944—45 чылдарда Тыванын бүгү өөренікчилериниң санындан хөй боон турар. Конституцияның төлевилелин районнуң бүгү чону изиннбиле деткип, чүүлдүгүнгеп. Чер-черге болган хуралдарга 14 мың ажыт кижи олурушкан болгаш Конституцияның туспс чүүлдерине хамаарыштыр 652 санал-онаалы берген. Шилип алган мергежилиниң аайы-биле ак сеткилдиг ажылдаар, күш-ажылдың болгаш хөй-ниитинің чурумун сагыыр дугайында төлевиледе кирген чүүлдерни чоп онзалап деткип турарын база төлевилелди чүгаалажып көрүшкүнүнүң үезинде ажылчы чонарының политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң бедээнин ол чүгаалаан.

СЭКП ТК-ның Чаңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке чорун турган берген айтышыкшынарынга хамаарыштыр алыр болза районнуң чамдык адырларының ажылында четпестер бар. Районнуң партия организациялы, улус депутаттарының район Соведи бодунуң ажылының арга-методун сайзырагайжыдын турган, Конституцияның негелдеринге дүүштүр ажылдаарынче кичээнгейни салыр.

— Чөөн-Хемчик районнуң бүгү коммунистериниң, ажылчы чонарының өмүнээзинден Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чүүлдүгүнүн деткиирин база Конституцияны бүрүү-биле хүлээп алырын саналдаарын чөпшээреп көрүпер, эштер—деп, ол түүнелинде чүгаалаан.

Индирде ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизатору депутат **Д. И. Башарин.**

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң күш-ажылдың кижилериниң дугайында доктаамал кичээнгейни салыр турарын ол онзалап демдеглээн. Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде биске тыыскан эргелер-биле чергелештир хамаатты кижи бүрүзүнүң бодунуң күүнезинин, чонунуң мурааунга хүлээлгелерин кажаадаа уттун болбазын ол чүгаалаан.

Совхозтуң механизаторлары төлевилелди бир үн-биле деткээн болгаш беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдазын, бедиткен хүлээлгезин чедишкиннер күүседир дээш кылымак ажылдан турарын чүгаалавышаан, Конституцияны хүлээп алырын саналдаан.

— Тыва АССР-ниң амыдыралында улуг өөрүшкүлүг болуушкун болуп турар-дыр. Республиканың Дээди Совединиң ээлчег чок сески сессиязында Тыва АССР-ниң бирги Конституциязының чугаалажып, хүлээп ап турар—деп, улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **С. Т. Амырбит** саналының эгезинде чугаалаан.

Республиканың Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин районнуң ажылчы чону калбаа-биле чугаалашкан, орта 11,5 мың кижи киришкен. Улустуң амыдыралының деңнелин бедидер дээш хүн бүрү сагыш салышкын дээш Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка өөрүп четтиргенин олар илереткеннер. Төлевилелди чугаалажып турган, районнуң ажыл-ишчилери Конституция төлевилелиниң чамдык үүлдериниге хамаарыштыр саналдарны киргген.

«Барлык» совхозтуң мурнакчы суттарыкчызы Хомушку Шыдыраа механизаторларны, малчыннарны харыы-салгазын улам бедидерин, техникага камналга чок, ону үрегдээр болгаш мал чедирер, самыгдап-чарыгдаар кижилерге кеземче көргүзерин саналдаан.

Төлевилелдің 104 үүлүнүң 2-ги пунктузунда «...хоойлуда айыттынганын өзугаар республика чатыргалыг районнарны болгаш хоорайларны тургузар» дээнинге немей «оларга аттарны тыпсыр болгаш эде адаар» деп состерин киирерин саналдаан депутат Ш. Д. Кууларга каттыжын тур мен.

Үндезин Хоойлунуң төлевилелинде партия болгаш чазактың кижи дугайында сагыш салышкынны илереттиргеп, аңаа харыы кылдыр барыын-хемчикчилер шалышчы ажылдап турарлар.

Көдээнин ажыл-ишчилери эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге мал бажын элээн өстүргеп, бирги кварталда хүрүнеге эзт, сүт садарының планын ажыр күүседкен.

Барыын-Хемчик районнуң бүгү ажылчы чонунуң мурнундан Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин долузу-биле үүлүдүгүнүн деткип, ону хүлээп алыр деп саналды киирип тур мен.

Индирде Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинаттың хептекчизи, депутат **В. А. Казанпева.**

— Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязының төлевилелин чугаалажырынга, ону хүлээп алырынга киржири — бодүүн ажылчын кижиге өөрүп улуг алдар-дыр—деп, ол бодунун чугаазын эгелээн. ССРЭ-ниң база Россия Федерациязының Үндезин Хоойлуларынга дүүштүр ажылдан кылдынган бо Конституцияның төлевилелинде ажылчы чонларга калбак эргелерни хандырын турар. Ол дээрге хамыктың мурнунда бодунуң чуртунга, чонунга, ажы-төлүнге, бодунга ажылдан бээрдээнин ол-дур.

«Тудуг кезектери» комбинат тургустунганындан бээр ында ажылдан келдим. Коллективте хөй-хөй хөрөөженнер мотористеп, крановщиктеп, хептекчилеп, станокчулап, эр улус-биле деңге ажылдан турар. Оларның араында мурнакчылар хөй.

Республиканың баштайгы Конституциязының төлевилелин коллективке чугаалажын турувуста, бистиң ажылдаар эргевис-биле бедик бүдүрүкчүлүг, өзи шынарлыг ажылдаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр хүлээлгелеривистиң айтыырларынче онза кичээнгейни ажылчыннар угландырып турган. Бодаа болгаш өске-даа үүлдерде бисте чедир шиитпирлеттинмээн айтыырлар хөй. Бисте дуржулгалыг ажылчынар, инженер-техниктиг кадрлар чедишпес, материалдарны чогуур өйүнде сөөртүп эккелбес. Бо бүгүнү эдер талазы-биле дуза көргүзерин ол чоннарынга үүлдүгүнүн деткиирин база Конституцияны бүрүү-биле хүлээп алырын саналдаарын чөпшээреп көрүпер, эштер—деп, ол түүнелинде чугаалаан.

Индирде ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизатору депутат **Д. И. Башарин.**

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң күш-ажылдың кижилериниң дугайында доктаамал кичээнгейни салыр турарын ол онзалап демдеглээн. Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде ажылчы чонларның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң бедээнин ол чүгаалаан.

СЭКП ТК-ның Чаңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке чорун турган берген айтышыкшынарынга хамаарыштыр алыр болза районнуң чамдык адырларының ажылында четпестер бар. Районнуң партия организациялы, улус депутаттарының район Соведи бодунуң ажылының арга-методун сайзырагайжыдын турган, Конституцияның негелдеринге дүүштүр ажылдаарынче кичээнгейни салыр.

— Чөөн-Хемчик районнуң бүгү коммунистериниң, ажылчы чонларының өмүнээзинден Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелин чүүлдүгүнүн деткиирин база Конституцияны бүрүү-биле хүлээп алырын саналдаарын чөпшээреп көрүпер, эштер—деп, ол түүнелинде чугаалаан.

Индирде ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизатору депутат **Д. И. Башарин.**

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң күш-ажылдың кижилериниң дугайында доктаамал кичээнгейни салыр турарын ол онзалап демдеглээн. Тыва АССР-ниң Конституциязының төлевилелинде биске тыыскан эргелер-биле чергелештир хамаатты кижи бүрүзүнүң бодунуң күүнезинин, чонунуң мурааунга хүлээлгелерин кажаадаа уттун болбазын ол чүгаалаан.

Совхозтуң механизаторлары төлевилелди бир үн-биле деткээн болгаш беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдазын, бедиткен хүлээлгезин ажылдаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр хүлээлгелеривистиң айтыырларынче онза кичээнгейни ажылчыннар угландырып турган. Бодаа болгаш өске-даа үүлдерде бисте чедир шиитпирлеттинмээн айтыырлар хөй. Бисте дуржулгалыг ажылчынар, инженер-техниктиг кадрлар чедишпес, материалдарны чогуур өйүнде өөрүп эккелбес. Бо бүгүнү эдер талазы-биле дуза көргүзерин ол чоннарынга ү